

Om bakgrunden till 1757 års förordning om hemmansägors läggande i storskiften¹

AV ERIK CARLEGRIM

Kungl. Kungörelsen och Förordningen om Hemmansägors läggande i Storskiften den 5 april 1757 har betecknats som »den utan jämförelse förnämsta tilldragelsen i svenska lantmäteriets historia». Även om man bör vara försiktig med sådana värdeomdömen, måste man nog hålla med om att 1757 års förordning såsom varande grundstadgan för storskiftesinstitutet utgör en viktig milstolpe för den svenska fastighetsutvecklingen. Från storskiftet kan vi ju följa en klar utvecklingslinje via enskiftena och 1800-talets laga skifte fram till vår egen tid såväl beträffande lagstiftningen på fastighetsbildningens område som beträffande den faktiska fastighetsutvecklingen.

Storskiftesförordningens tillkomst innebar i mångt och mycket införandet av nya principer i fråga om fastighetsbildningen. Man kan därför knappast undgå att fundera över hur det kom sig, att dessa frågor framträdde just i mitten av 1700-talet, och vad som var anledningen till deras aktualiserande.

Utvecklingen under 1700-talets förra hälft är emellertid av stort intresse inte bara ur historisk synpunkt. Den är nämligen ett typexempel på samspillet mellan fastighetsutvecklingen och den allmänna ekonomiska och politiska utvecklingen, och en analys av händelseförloppet ger ökad förståelse för detta viktiga och alltid aktuella samspel.

En fullständig teckning av bakgrunden till 1757 års storskiftesförordning borde strängt taget börja mycket långt tillbaka i tiden. Den utveckling, som mera direkt leder fram till storskiftesförordningen, kan emellertid sägas ha börjat vid tiden för det stora nordiska krigets slut. Då dessutom den tidigare fastighetsutvecklingen i huvudsak torde vara känd, finnes ej anledning att gå längre tillbaka i tiden.

I ett första avsnitt skall ett försök göras att teckna den mera allmänna ekonomiska och agrarpolitiska utvecklingen från frihetstidens början och fram till 1700-talets mitt. Därefter skildras den utveckling rörande fastighetsbildningen mera närstående förhållanden, som direkt och påtagligt bereder väg för och leder fram till 1757 års storskiftesförordning. I samband därmed kommer också att lämnas en översikt över fastighetsförhållandena i vissa främmande länder, som kan antagas ha haft betydelse såsom förebilder och därigenom påverkat den svenska utvecklingen.

¹ Provföreläsning hållen den 26 januari 1954 vid Kungl. Tekn. högskolan.

Det svenska rikets ekonomiska ställning vid tiden för det stora nordiska krigets slut var allt annat än lysande. Till följd av ett par års missväxt under 1720-talet blev dessutom livsmedelsläget synnerligen allvarligt. Många exempel på den nöd som då rådde har lämnats i olika sammanhang. På grund av den stora manspillan som kriget medfört låg vidare jorden för fåfot i mycket stor utsträckning — rapporterna från landets olika delar rörande ödehemman var tidtals skrämmande.

Regering och riksdag grep sig efter fredsslutet, år 1721, an med uppgiften att söka avhjälpa de svåraste bristerna i det svenska näringslivet. De merkantilistiska grundsatserna — som under en kort tid av Karl XII:s sista år tillfälligt syntes ha satts ur spel — framträdde nu med stor styrka och konsekvens. Enligt denna åskådning intog penningen — »rikedomen» — en central plats i den allmänna hushållningen. Industriens förmåga att via export respektive minskad import föra in eller kvarhålla penningar i landet och att ge sysselsättning åt — som det hette — »en tät befolkning inom en trång rymd» hade till följd att merkantilisterna hyste en speciell förkärlek för denna näringsgren. När det gällde att nu förbättra landets ekonomi, blev det således industrien och i viss mån handeln som uppmuntrades genom ekonomiskt stöd och välvillig lagstiftning. Därmed följde vidare en restriktiv agrarpolitik, som tog sig uttryck bl. a. i återupplivande och skärpning av 1686 års legohjonsstadga och i nya förbud mot hemmansklyvning. Dessa bestämmelser torde emellertid icke enbart ha varit dikterade av en jordbruksfientlig inställning från statsmakternas sida utan i stor utsträckning ha varit baserade på den aktuella situationen. Beträffande legohjonsstadgan måste man utgå från, att kriget förorsakat brist på folk i arbetsföra åldrar, samtidigt som behovet av arbetskraft till nyinrättade »manufaktur» och bergsverk blev alltmer märkbart. I själva verket hade befolkningsfrågan tilldragit sig ett mycket stort intresse — vi får tillfälle att återkomma därtill. Förbudet mot hemmansklyvning får ses mot den bakgrunden, att den faktiska klyvningen i de flesta landsdelar redan drivits så långt, att man med hänsyn till den jordbrukande befolkningens ekonomiska ställning knappast kunde tillåta ytterligare delning. Detta framgår inte minst av bondeståndets stora betänkligheter, när det senare blev aktuellt att lätta på förbudet. I det sammanhanget är ett av Wohlin konstaterat förhållande av stort intresse. Wohlin har sålunda efter undersökningar rörande produktionen av spannmål och kreatursfoder under 1700-talets första hälft funnit, att $\frac{1}{4}$ mantal — som utgjorde klyvningsgränsen enligt det då rådande förbudet — var den verkliga besuttenhetsgränsen för största delen av landet.

De nu omtalade bestämmelserna torde i stor utsträckning i praktiken icke alltför noga ha efterlevts men de bidrog dock till att i förening med den rådande nöden undergräva bondebefolkningens känsla av trygghet och säkerhet. Därmed började den ekonomiska och sociala situation på svenska

landsbygden att taga form, vilken skulle bli den djupare orsaken till de kommande agrarpolitiska förändringarna.

Som nyss nämnts kom befolkningssituationen att tilldraga sig mycket stor uppmärksamhet. Denna synes i hög grad kunna härledas ur den nyss konstaterade situationen på landsbygden. Sammanhangen är i korthet — och med ofrånkomlig generalisering — följande. Enligt legohjonsstadgan hade bonden icke rätt att behålla mer än ett visst angivet antal barn hemma. Ja, ofta var det inte tillåtet för honom att överhuvudtaget ha vuxna barn till hjälp vid brukningen av hemmanet. Möjligheterna för de vuxna barnen att bli självständiga brukare var vidare i allmänhet starkt beskurna: förvärvandet av mindre hemmansdelar var på grund av lagstiftningen om hemmansklyvningen och om skattskyldig jords minskning nästan utesluten, anläggandet av nybyggen eller torp var likaledes omgärdat av restriktiva lagar. En allt större del av den växande bonde- och tjänstefolksklassen måste således söka sig till andra näringar. Ofta fanns emellertid inte heller denna möjlighet, och ej sällan hystes för övrigt en viss motvilja mot dylik tjänst. Allt detta ledde till, att folk i viss utsträckning redan på 1720- och 1730-talen började söka sig ut ur landet, dvs. emigrera till utrikes orter.

Denna emigration var givetvis icke omfattande efter nutida begrepp, men den väckte dock stor uppmärksamhet, vilket nog till stor del berodde på den rådande uppfattningen att en stor folkmängd var grunden till landets rikedom. Emigrationen har tydligt påverkat det allmänna tänkesättet och under den närmaste tiden kom den också att bli föremål för en ganska omfattande lagstiftning. Detta förhållande bidrog också till att frågan om mildring av såväl förbuden mot hemmansklyvning som av bestämmelserna i tjänstehjonsstadgan väcktes, vilket direkt framgår av motiven i det kungl. brev år 1729, som så småningom ledde till sådan mildring. Denna utveckling har vi emellertid här icke möjlighet att stanna inför. Av det redan sagda framgår emellertid, att mildringen av förbudet mot hemmansklyvning till stor del var den logiska följderna av den rådande befolkningspolitiska inställningen och icke enbart får tolkas som någon omsvängning i det agrarpolitiska tänkesättet. Man skulle emellertid nog kunna våga sig på den gissningen, att det på detta sätt påtvingna sysslandet med jordpolitiska frågor i viss mån väckte intresset för jordbruket och sålunda bidrog till en omsvängning i tänkesättet.

Ännu en faktor är väsentlig. Den hänger samman med livsmedelsläget och den därav föranledda importen av brödsäd. Denna import, som var en relativt ny företeelse för landet, blev under 1720-talet betydande. Det borde därför ha legat nära till hands att med utgångspunkt från läran om den gynnsamma handelsbalansens betydelse vidtagna sådana åtgärder, som skulle kunna öka spannmålsproduktionen. Det bristande intresse, som syntes bottna i förakt för jordbruksfrågor — man talade gärna om det »lumpna åkerbruket» — gjorde emellertid, att den betydande spannmålsimporten

icke uppmärksammades förrän ganska sent. I den mån så skedde har vi emellertid samma fenomen som nyss omnämnts beträffande befolkningspolitiken, nämligen att den till synes jordbruksvänliga inställningen i stor utsträckning bara var en konsekvens — om än något modifierad — av den merkantilistiska åskådningen.

Naturligtvis gick inte merkantilismen fri från kritik — man kan spåra sådan redan tidigt under frihetstiden. Man skall också finna, att tidiga jordbruksvänliga idéer hade tagit sig uttryck i lagstiftningen. Som exempel därpå kan nämnas den s. k. ekonomikommissionen, som tillsattes 1725 och som hade till uppgift att undersöka jordbrukets ställning och föreslå medel till dess upphjälpande. Resultatet av kommissionens arbete blev emellertid obetydligt. Men in på 1730-talet ökades intresset för jordbruket avsevärt, till en början förmodligen under trycket av läget på livsmedelsmarknaden, men också genom inflytandet från utlandet. Vi fick så småningom importtullar på spannmål, vi fick skattelättnader för den, som ville nyodla eller sätta ödehemman i stånd osv. — Industrien ansågs emellertid fortfarande som den förnämsta näringen.

Frihetstiden kännetecknas som bekant av att de bildade klasserna hyste ett mycket stort intresse för aktuella samhällsfrågor. Som en följd av landets svaga ekonomi, som torde ha varit kännbar även för nämnda klasser, fick detta intresse en ekonomisk inriktning. Det tog sig uttryck i två viktiga händelser under år 1739. Då inrättades nämligen en professur i ekonomi (professor BERCH), som i mångt och mycket kom att föra lanthushållningens talan. Vidare bildades detta år Vetenskapsakademien. Av akademiens första protokoll framgår, att den skulle inrikta sig på de ekonomiska vetenskaperna. Härvid kom frågan om jordbrukets ställning att intaga en framskjuten plats. Det var också inom Vetenskapsakademien, som frågor rörande jordbrukets praktiska utövning först diskuterades i större skala utanför jordbrukskretsar, och i akademiens handlingar publicerades åtskilliga uppsatser i detta ämne. I olika sammanhang uppkom där också en viss kritik av den merkantilistiska åskådningen, så till exempel i ett presidietal år 1743 av landshövding JACOB VREDE, vari nödvändigheten att »genom nyttiga hushållsordningar främja lantbruket» betonades. Året därpå kom emellertid merkantilismen dessutom att utsättas för en kritik, som väckte de livligaste diskussioner. Det var när den mycket kände och aktade industrimannen, amiralen och landshövdingen THEODOR ANKARCRONA i ett presidietal gav uttryck för en uppfattning rakt motsatt merkantilismens. Detta tal utlöste en litterär och ekonomisk fejd, som i litteraturen har blivit kallad tvisten om näringarnas företräden.

Man kan fråga sig, varför inte denna strid uppkom redan efter vissa tidigare uttalanden i samma riktning. Förklaringen torde bl. a. ligga däri, att dessa uttalanden hade fått endast ringa publicitet. Men dessutom var

Ankarcrona en industriman av stora mått, och man hade nu väntat sig ett lovordande av »manufakturerna». Det väckte därför ett stort uppseende när han i de tydligaste ordalag ställde lantbruket framom de andra näringarna. »Lantbruket är grundvalen av besagde trenne övriga» — och därmed avsåg Ankarcrona manufaktur, handel och sjöfart — »mest vårdande regerings-sysslor, så gives ock lantbruket rätterligen förmån och företräde för dem. Det nödigaste är det angelägnaste: Födan och livets uppehälle är oumgängelig.» — — Ankarcronas tal är egentligen ganska märkligt — han företrädde här en åskådning, som senare skulle komma att kallas den fysiokratiska åskådningen, 12 år innan François Quesnay, som brukar anges som det fysiokratiska systemets grundare, år 1756 framlade sin då uppseendeväckande lärosats om jorden som källan till all rikedom.

Det var inom vetenskapsakademien vanligt, att preses efter sitt tal avtackades av sekreteraren i välsvarvade och berömmande ordalag. Men den här gången blev det också ett sakligt genmäle. JACOB FAGGOT, som det året var akademiens sekreterare, framförde i tacktalet sina avvikande åsikter. Han förklarade bl. a.: »... det är dock billigt att den källan, som snarast tillskyndar oss någon vinst, den bör först ansas ... och då tillägna sig handaslöjderna (dvs. industrien) ostridigt det främsta rummet».

Frågan om näringarnas företräden togs senare upp i en mängd skrifter och uttalanden under resten av 1740-talet. Striden fortsatte också in på 50-talet, men med minskad styrka och utan att nya synpunkter kom i dagen. Vi kan inte här närmare dröja vid dessa olika meningar. I åtskilliga fall var det onekligen en strid mera om ord än om sak. Striden gav emellertid utan tvekan seger åt lantbruket så till vida, att detta såsom näring blev ansett fullt jämbördigt med de andra näringarna. Därmed var *en* av förut-sättningarna uppnådd för att jordbrukets behov skulle uppmärksammas av statsmakterna och för att de hinder och svårigheter, för vilka man nu började få upp ögonen, skulle kunna undanröjas.

Av det nu anförda framgår att de nya, mera jordbruksvänliga idéernas genombrott kan dateras till 1740-talet. Det är emellertid allt skäl att här kraftigt understryka, vad Heckscher vid något tillfälle skrivit — och vad som för övrigt också framgått av det anförda — beträffande dylika gränsdragningar i ekonomiens historia, nämligen: »All sådan gränsdragning blir något av en godtycklighet, så till vida som det nya alltid haft rötter obegränsat långt tillbaka och får verkningar obegränsat långt fram.»

Det torde vara väl bekant att den man, som särskilt kom att kämpa för storskiftets idé, var Jacob Faggot. Det kan då synas märkligt, att han — enligt vad som nyss sagts — så klart ställde sig på industriens sida i striden om näringarnas företräden. I själva verket kom han också länge att vidhålla den ståndpunkten — först i ett betänkande 1755 »Om allmänna till-

ståndets sjukdom och bot» kan man spåra en åsiktsändring som f. övr. i senare skrifter skulle taga sig alltmer tydliga uttryck.

FAGGOT var en praktisk man och han hade i sin offentliga gärning kommit i nära kontakt med jordbruket och dess problem. Det var därför inte någon tillfällighet, att han redan i sitt första framträdande inom Vetenskapsakademien (1739) valde att behandla jordbruksfrågor. I senare arbeten stannade Faggot ofta inför tanken på ekonomisk inventering i samband med lantmätarnas kartläggning. Särskilt kan det sägas vara fallet i det betänkande, som Faggot avgav som ledamot i den s. k. Finska ekonomikommissionen (1745). Under sitt arbete inom kommissionen synes han också ha kommit på den tanken, att han i tryck borde anföra de hinder, som förelåg för det svenska lantbrukets blomstring. Det var säkerligen av denna anledning och mindre som ett inlägg i tvisten om näringarnas företräden, som hans senare så berömda bok »*Svenska lantbrukets hinder och hjälp*» tillkom år 1746. (Av en nästan samtida uppgift framgår emellertid, att det inte var Faggots mening att låta trycka boken så snart. Boken trycktes — Faggot ovetandes — av några av hans vänner, som ansåg innehållet så pass värdefullt, att det borde tryckas. Faggot lär ha betraktat manuskriptet endast som ett utkast och hade tänkt att vidare överarbeta detsamma.) Sambandet mellan Finlandsbetänkandet och »*Svenska lantbrukets hinder och hjälp*» framstår också synnerligen markant. Av de 14 hinder för det svenska lantbruket, som han anger i boken, återfinnas 6 tämligen ordagrant i det otryckta Finlandsbetänkandet och dessutom kan överensstämmelse spåras mellan ytterligare två punkter.

»*Svenska lantbrukets hinder och hjälp*» ville — som titeln anger — framhålla de svårigheter och hinder, som det svenska lantbruket hade att kämpa emot, och dessutom ge förslag till åtgärder, som skulle kunna undanröja dem. Boken har med skäl ansetts som en av de märkligaste skrifter, som utgivits i detta ämne. För eftervärlden har Faggots bok som bekant vunnit sin största ryktbarhet därigenom, att det var däri, som tanken på upphävandet av tegskiftet för första gången framfördes. Men det avsnitt, som behandlar dessa förhållanden, intog en mycket blygsam plats bland de 14 punkterna i boken och upptar bara 2 1/2 av bokens 104 sidor. Man kan givetvis fråga sig, varför just detta avsnitt skulle komma att få så stor betydelse. Förklaringen ligger väl bl. a. däri, att Faggot genom sitt ämbete — han blev 1747 högste chefen för det svenska lantmäteriet — i åtskilliga sammanhang fick tillfälle att taga upp frågan och positivt bidra till dess förverkligande.

Olägenheterna av tegskiftet hade emellertid långt tidigare uppmärksamats. Redan GUSTAV VASA insåg dessa olägenheter, något som tydligt framgår av ett brev till allmogen år 1555. I allmänhet ansågs emellertid tegskiftena helt naturliga och ingen tänkte sig någon annan sakernas ordning. Men när nu olägenheterna genom Faggots bok och genom hans senare agita-

tion så klart och tydligt påvisades, så insåg man snart vilket ingrepp i bondens rörelsefrihet ägoblandningen innebar och man förstod också, att ett upphävande av tegskiftet skulle föra med sig ökad produktion. Vidare var det så, att de tidigare berörda lättnaderna i förbudet mot hemmansklyvning icke hade fått avsedd effekt, eftersom klyvning ofta inte var möjlig på grund av den starka ägosplittringen.

Men även från annat håll understöddes tanken på ägoblandningens upphävande. Individualismen hade så smått börjat predikas, och man fann bytvånget och allt vad det förde med sig ovärdigt det upplysta och frihetsälskande tidevarv, som man levde i. Sådana tendenser togo sig måhända knappast några tydliga uttryck under det tidiga skede, som här har behandlats, men de låg så att säga i tidens anda, och man måste säkert tillerkänna dem någon del i den seger, som storskiftesidén så småningom skulle vinna.

Innan framställningen av storskiftesidéns närmare utbredning i Sverige föres vidare, synes det nödvändigt att åtminstone något dröja vid frågan hur det kom sig, att Faggot nu förde fram idén om storskiftet. Rent språkligt kan man — såsom Heckscher har påpekat — av formuleringen i Faggots bok («... att ändra sina Tegskiften i så kallade Storskift») möjligen utläsa, att idén, då den framfördes i boken, inte var helt ny, utan hade varit föremål för diskussion redan förut. Man kan ju också konstatera, att det inte saknades inhemska förebilder till en annan ordning än tegskiftesprincipen. Herrgårdarnas jord var inte sällan utbruten ur bygemenskapen och dessutom fanns exempel på äldre ensamgårdssystem här och där i landet, särskilt på Gotland.

Härtill kom utländska förebilder. I Faggots bok finns det — dock inte i detta sammanhang utan på tal om dagsverksskyldigheten — en hänvisning till förhållandena i England. Vid senare tillfällen gör Faggot ofta sådana hänvisningar till främmande länder, i synnerhet Holland och England. Det är alltså allt skäl att i detta sammanhang kasta en blick på utländska skiftesförhållanden.

I England hade godsägarna — lorderna — redan under medeltiden börjat att genom tvångsbyten sammandraga sina besittningar och att inhägna dem för sig. Rätten härtill synes emellertid ha varit något oklar, men den konfirmerades för varje särskilt fall genom parlamentsakter, »enclosure acts» (enclosure = inhägnad). Sådana »ägoskiften» hade sedan genomförts i ganska stor omfattning, och enligt uppgift skulle redan i mitten av 1500-talet de flesta lorderna ha sammandragit sina ägor. Så småningom sträckte sig dessa »ägoskiften» även till bondejorden — under 1700-talet t. o. m. i ganska stor omfattning. Ända in på 1800-talet måste emellertid avgörandet för varje särskilt fall fällas genom parlamentsakt, så vida inte frivillig upp-

görelse kom till stånd. För Skottland utfärdades däremot en allmän skiftesförordning redan år 1695. Även om skiftena i början gav upphov till stark förbittring bland bönderna, kunde dock en tydlig ändring i stämningen märkas just i första hälften av 1700-talet.

Holland hade — liksom Belgien — redan på 1600-talet intagit främsta platsen bland Europas länder i fråga om jordbrukets produktionsduglighet, och hänvisningarna till dess blomstrande jordbruk kan sålunda ur den synpunkten te sig naturliga. Så skriver exempelvis Samuel Capel i en doktorsavhandling från år 1767: »I Holland ses med fågnad huru lantman därstädes haver sin åker, äng och planteringshage så anlagde, att gården merendels är liggande mitt uti. Härigenom har åboen en lätt tillgång till sine ägor.» Nu är det emellertid så, att några verkliga ägoskiften knappast har genomförts i Holland förrän i vårt århundrade (lagstiftning 1924), trots att ägoblandningen i stora delar av landet var synnerligen stor. I vissa holländska provinser — Oberijssel och Gelderland — hade dock den ursprungliga bosättningen av allt att döma skett i ensamgårdar, och detta ensamgårdssystem hade i mycket stor utsträckning bestått fram till adertonde århundradet. Det måste ha varit från dessa trakter av Holland, som uppgifter om fastighetsindelningen nått Sverige och påverkat den samtida svenska litteraturen.

Beträffande de mellan-europeiska förhållandena kan jag här fatta mig kort. Ägoblandningen — och f. övr. en mycket ogynnsam sådan — var förhärskande praktiskt taget överallt utom t. ex. i vissa delar av Tyskland och norra Italien. Några allvarligare försök att råda bot på dessa missförhållanden gjordes inte förrän långt senare, även om exempel på tidiga ägoregleringar av mera privat natur här och där kan ges. Från denna generalisering måste emellertid ett viktigt undantag göras, nämligen för de bekanta »Einödungen» i Tyskland under 1500-talet

Danska förhållanden har ibland ansetts vara en förebild för det svenska storskiftet. I själva verket låg nog utvecklingen i Danmark på detta område vid mitten av 1700-talet något efter den svenska. Så t. ex. utkom den första förordningen i ämnet först år 1769. Efter en del förbättringar i lagstiftningen kom emellertid skiftena att få en mycket stor omfattning, och under de femton åren mellan 1792 och 1807 skiftades huvuddelen av Danmarks jord. Det är därför fullt riktigt, att de danska förhållandena utgjorde en förebild för de svenska enskiftena, men knappast i väsentlig grad för storskiftet.

Varken svenska eller utländska förebilder saknades sålunda, när Faggot skrev ner sina tankar om det »nyttiga storskiftet». Att hans kännedom om de svenska förhållandena var grundlig kan man vara viss om. Lika säkert tycks dock vara, att han aldrig själv hade haft tillfälle att studera förhållandena utomlands. Någon litteratur rörande dessa skiftesförhållanden

synes ej heller vid den tiden ha förelegat i Sverige. Hur hade då Faggot fått närmare vetskap om de utländska förhållandena? Svaret ligger nog ganska nära till hands. Under frihetstiden besökte en stor mängd svenskar framförallt England och Holland i studiesyfte. Bland dem var exempelvis de i andra sammanhang berömda JONAS ALSTRÖMER och MÅRTEN TRIEWALD, vilka under en längre tid vistats i dessa länder. Både Alströmer och Triewald, som på olika sätt hade dokumenterat sitt stora intresse för jordbruksfrågor, var bland de sex, som 1739 stiftade Vetenskapsakademien, där också Faggot var en av de första medlemmarna. Frågan om hur Faggot påverkats av utländska förhållanden via kolleger i Akademien är intressant, men skall icke närmare beröras i detta sammanhang.

Året efter det att Faggot hade givit ut sin mångomtalade bok blev han utnämnd till chef för det svenska lantmäteriet (1747). I denna egenskap fick han snart tillfälle att komma in med ett yttrande till lagkommissionen angående delningsgrund m. m. vid de samfällighetsdelningar, som hade möjliggjorts genom lagstiftning år 1731. I detta yttrande förde han åter storskiftesidén på tal och föreslog att »Höga Överheten» måtte ge jordbrukarna möjlighet att komma från bytvånget. Medlet härtill skulle vara en »nådig förklaring över 1734 års allmänna lag», varigenom var och en skulle få rätt att söka delning i by på vanligt sätt men med villkor att få sina tegskiften utbytta mot storskiften. Kommissionen tog upp Faggots memorial till behandling och avgav ett slutgiltigt betänkande i de flesta frågorna. Men i fråga om delningsgrund och i fråga om ändring av tegskifte till storskifte ansåg kommissionen att det var nödvändigt med ytterligare utredning genom kammarkollegium. Kungl. Maj:t remitterade därför ärendet till kollegiet. I avvaktan på yttrande därifrån ansågs det emellertid lämpligt, att i den förordning, som blev resultatet av kommissionens betänkande i övrigt, inrycka en passus angående storskifte. I 1749 års förordning angående lantmätare och deras förrättningar intogs därför följande. »I övrigt böra lantmätare vid delningar emellan grannar i en by, särdeles när de finna, att jorden igenom tegskiften är mycket sönderdelad till smala remsor och spjäll, med all flit och fogelighet föreställa bya-männen den skada, som dem därav förorsakas, och i fall alle delägare därom äro ense och därtill samtycka, då, efter jordmånens skillnad i art och godhet, jämka ägora för varje gård, så att de kunna få sine ägor på ett ställe eller åtminstone, om alle delägare därmed nöjde äro, tillse, att de mindre tegskiftena kunna förändras till så få storskiften som görligt vara kan.»

Denna förordning är den första i svensk lagstiftning, som innehåller något om upphävande av tegskifte. Den reella betydelsen av förordningen blev emellertid ringa på grund av lagtextens försiktiga formulering.

Vid den närmast följande riksdagen — 1751-1752 års — aktualiserades frågan ånyo, bl. a. genom allmogens allmänna besvär. Storskiftesfrågans

stora vikt framhölls under denna riksdag från praktiskt taget alla håll, men trots detta blev resultatet ganska ringa. Detta berodde inte minst på frågan om delningsgrund, som ansågs otillräckligt utredd, och på förslaget om skiftesvitsord, vilket ansågs alltför radikalt. Emellertid utgick nådiga brev år 1752 till samtliga län, vari landshövdingarna befalldes att försöka förmå bönderna till att samtycka till storskifte. 1751–52 års riksdags betydelse för storskiftesfrågans utveckling låg nog närmast däri, att skiftesidén blev uppmärksammasad och grundligt genomdiskuterad.

Kravet på storskifte återkom också med ökad styrka till nästa riksdag, som var samlad 1755–56. Till denna avgav kammarkollegium det yttrande, som begärts år 1749. Kommarkollegium avstyrkte däri ganska bestämt några mera genomgripande reformer på skiftesväsendets område. Genom ett par memorial från Faggot — bl. a. »Om allmänna tillståndets sjukdom och bot» — och även på annat sätt framfördes emellertid kravet på ovillkorligt vitsord för den, som ville ha ägorna lagda i storskifte. En sådan bestämmelse vore nämligen nödvändig för att storskiftena skulle kunna komma i gång. Riksdagen beslutade också omsider, att i en skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en storskiftesförfattning, som i stort sett överensstämde med Faggots förslag. I anslutning till riksdagens skrivelse utfärdade så Kungl. Maj:t *dels* en resolution den 28 mars 1757 rörande storskiftesdelning i Skåne *dels* den 5 april samma år en för hela riket gällande förordning om hemmansägars läggande i storskifte.

Zusammenfassung

Über die Vorgeschichte der Verordnung aus dem Jahre 1757 betreffend Zusammenlegung von Feldparzellen zu grossen Schlägen

Im Jahre 1757 erschien eine Verordnung betr. Zusammenlegung von Feldparzellen zu grossen Schlägen. Diese Verordnung stellt einen wichtigen Meilenstein in der schwedischen Flurbereinigungsgesetzgebung dar. Die Entwicklung auf diesem Gebiet in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts ist von grossem Interesse nicht nur von historischen Gesichtspunkten, sondern auch als ein Beispiel für die wichtige und immer aktuelle Wechselwirkung zwischen der Entwicklung der Grundstücke und der allgemeinen wirtschaftlichen und politischen Entwicklung.

Als Karl XII. 1718 starb, war die wirtschaftliche Stellung des schwedischen Staates sehr schlecht. Infolge einiger Missernten i den 1720er Jahren verschärfte sich ausserdem die Lebensmittellage ernstlich. Bei den Bemühungen, die grössten Mängel der schwedischen Volkswirtschaft zu beseitigen, wurden in erster Linie Industrie und Handel durch wirtschaftliche Unterstützung und positive Gesetzgebung gefördert. Damit ging Hand in Hand eine im wesentlichen restriktive Agrarpolitik, die jedoch infolge der Bevölkerungsentwicklung und der Lebensmittellage in gewisser Beziehung aufgelockert wurde.

Die vorherrschende nationalökonomische Richtung — der Merkantilismus — entging jedoch nicht der Kritik. Solche Kritik wurde u. a. von Mitgliedern der 1739

gegründeten Königlichen Wissenschaftsakademie vorgebracht. Besonders deutlichen Ausdruck fand die Kritik in einer Rede des bekannten Industriellen und Admirals Theodor Ankarcrona in der Akademie im Jahre 1744. Die Rede gab den Anstoss zu einer langjährigen Debatte über diese Frage, wodurch die Aufmerksamkeit mehr und mehr auf die Bedeutung der Landwirtschaft gelenkt wurde. Diese wurde nunmehr als mit den anderen Wirtschaftszweigen völlig gleichberechtigt angesehen. Damit war eine der Voraussetzungen dafür geschaffen, dass die Hindernisse und Schwierigkeiten der schwedischen Landwirtschaft aus dem Wege geräumt werden konnten.

Jacob Faggot war der Mann, der in erster Linie für die Idee der Flurbereinigung kämpfte. In seiner öffentlichen Tätigkeit war er in nahe Berührung mit der Landwirtschaft und ihren Problemen gekommen und hatte in der Wissenschaftsakademie Agrarfragen in verschiedenen Zusammenhängen behandelt. 1746 erschien sein berühmtes Buch „Svenska lantbrukets hinder och hjälp“ („Hindernisse und Hilfe der schwedischen Landwirtschaft“), zu dem er die Anregung durch seine Arbeit in der sogenannten finnischen Wirtschaftskommission bekommen haben dürfte. Für die Nachwelt hat Faggots Buch seine grösste Bedeutung dadurch erhalten, dass darin zum erstenmal der Gedanke der Aufhebung der Gemengelage gedruckt vorgetragen wurde. Da Faggot 1747 Leiter des schwedischen Landvermessungswesens wurde, bekam er reichlich Gelegenheit, wirksam zur Durchführung der Flurbereinigung beizutragen.

In seiner Propaganda für die Flurbereinigung hat Faggot oft auf die Verhältnisse in anderen Ländern hingewiesen, besonderes auf England und Holland. In England war ja schon sehr früh eine Art Parzellenumlegung durchgeführt worden durch die sogenannten Einhegungsgesetze („enclosure acts“). Gerade im 18. Jahrhundert scheinen diese Umlegungen grösseren Umfang angenommen zu haben. In Holland dagegen haben die ersten Flurbereinigungen erst in diesem Jahrhundert stattgefunden; aber in manchen Landesteilen gab es Besiedlung mit Einödhöfen. Diese Besiedlungsform ist dort grossenteils bis ins 18. Jahrhundert beibehalten worden. Faggot selbst scheint die Länder, auf die er so oft hinwies, nie besucht zu haben. Seine Kenntnisse von englischen und holländischen Verhältnissen dürften von seinen Kollegen in der Wissenschaftsakademie stammen, von denen sich u. a. Jonas Alströmer und Mårten Triewald längere Zeit zu Studienzwecken in diesen Ländern aufgehalten haben.

Auch an die Gesetzeskommission trug Faggot seine Forderungen betr. Flurbereinigung heran, und in eine Verordnung im Jahre 1749 über Landmesser und ihre Verrichtungen wurde eine Empfehlung an die Landmesser aufgenommen, sie sollten die Bauern zur Flurbereinigung bewegen. Das blieb jedoch ohne grössere Bedeutung. Die Frage der Flurverfassung wurde aber gründlich behandelt im Reichstag 1751–52, und der folgende Reichstag (1755–56) brachte eine Entscheidung. Das Kammerkollegium riet ganz bestimmt von durchgreifenden Reformen auf dem Gebiet der Flurverfassung ab. In Memoranden von Faggot — und auch auf andere Weise — wurde doch die Forderung erhoben, dass der, der seine Parzellen zu grossen Schlägen vereinigt haben wollte, ein unbedingtes Anrecht auf Flurbereinigung haben sollte. Faggot erreichte hier einen Sieg seiner Ideen, und entsprechend dem Beschluss des Reichstages wurde am 5. April 1757 eine für das ganze Land geltende Verordnung erlassen betreffend Zusammenlegung von Feldparzellen zu grossen Schlägen, die im wesentlichen mit Faggots Vorschlägen übereinstimmte.

Litteratur

- ANKARCRONA, TH. Tal om Förbindelsen emellan Landtbruk, Manufacturer, Handel och Sjöfart. Presidietal i Vetenskapsakademien 1744.
- CAPEL, SAMUEL. Nyttan av ägornas läggande i storskifte. Akad. avh. Lund 1767.
- DAHLGREN, E. W. Svenska Vetenskapsakademiens protokoll för åren 1739, 1740 och 1741, med anmärkningar. Uppsala 1918.
- FAGGOT, JACOB. Svar på Th. Ankareronas 1744 hållne tal om förbindelsen emellan Landtbruk etc. Stockholm 1744.
- Betänkande angående storfurstendömet Finlands upphjälpande. 1745. Otryckt. Riksarkivet.
- Svenska Landtbrukets Hinder och Hjälp. Stockholm 1746.
- Om allmänna tillståndets sjukdom och bot. 1755. Otryckt. Riksarkivet.
- FROST, J. Die holländische Landwirtschaft. Berlin 1930.
- GÖNNER, E. C. K. Common Land and Enclosure. London 1912.
- HANSEN, K. Det danske Landbrugs Historie. Köpenhamn 1924.
- HANSEN, BÖRJE. Jacob Faggot som ekonomisk författare. Kungl. Lantbruksakad. tidskrift 1942: 1.
- HECKSCHER, ELI F. Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa.
- Industrialismen. Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750. Stockholm 1944.
- HILDEBRAND, BENGT. Kungl. Vetenskapsakademien, förhistoria, grundläggning och första organisation. Stockholm 1939.
- HOLMBERG, NILS. Enskiftet i Malmöhus län. Förebilder och resultat. Lund 1939.
- JUHLIN-DANNFELT, H. Lantbrukets historia. Stockholm 1925.
- MÖLLER, P. VON. Strödda utkast rörande svenska jordbrukets historia. Stockholm 1881.
- NICANDER, HENRIC. Äminnelsetal över ... Jacob Faggot hållet 28 nov. 1778. Stockholm 1778.
- PETANDER, KARL. De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige sådana de framtråda i litteraturen. Stockholm 1912.
- RYDBERG, SVEN. Svenska studieresor till England under frihetstiden. Uppsala 1951.
- SCHAUMAN, GEORGE. Studier i frihetstidens nationalekonomiska litteratur, idéer och strömningar 1718—1740. Helsingfors 1910.
- WOHLIN, NILS. Den svenska jordstyckningspolitiken i de 18:de och 19:de århundradena. Stockholm 1912.
- WREDE, J. Om ett borgerligt samhälles eller ett land och rikets rätta styrka, samt sätt och utvägar att komma därtill. Presidietal i Vetenskapsakademien 1743.

Ms inkommet 18.10. 1954

Tryckt 5.7. 1955